

Кресан О. Д. Психологічні особливості відображення життєвих подій у наративі / О. Д. Кресан // *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. Том II : Психологічна герменевтика, вип. 5. С. 177–184.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ У НАРАТИВІ

Кресан Ольга Дмитрівна

Аспірант Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України

м. Київ

Актуальність. Сучасна психологічна наука, що розвивається швидкими темпами, використовує все нові й нові підходи до вивчення особистості з метою більш ефективного її функціонування та взаємодії в соціумі.

Одним із підходів до вивчення особистості у психологічній науці є наративна психологія – напрям психологічних досліджень, що набув розповсюдження у другій половині ХХ століття. Наративна психологія вивчає „оповідальну природу людської поведінки, тобто характер взаємодії людини з власним досвідом через оповідання про нього” [7, с.85]. Основним положенням наративної психології є теза про те, що особистість не лише розуміє себе за допомогою мови, а й конструює себе у мовленні. Відповідно особистість здатна створювати, конструювати свій внутрішній світ і оточуючу реальність, свої життєві події. Засобом і формою даного конструювання є наратив.

Постановка проблеми. Наратив визначають як спосіб репрезентації минулого досвіду за допомогою послідовності впорядкованих речень, що передають часову послідовність подій [7, с.88]. Розрізняють поняття наративу у вузькому й широкому розумінні: 1) оповідання взагалі як процес породження історій, оповідань тощо; 2) наратив як конкретна, чітко окреслена форма оповідання, спрямована на те, щоб залучити слухача емоційно, зробити співчутливим спостерігачем або „співучасником” подій [7, с.88]. Отже при

розповіді про ті чи інші події життя особистість будує її як життєву історію, що має форму наративу.

Й. Брокмейкер, Р. Харре наголошують, що „коли людина щось повідомляє про певну життєву подію, наприклад, утруднення, конфлікт, намір, страх тощо, зазвичай це набуває форми наративу. Повідомлення будується у формі історії, яка розповідається за певними правилами [7, с.15]. Наратив виступає однією з основних форм оповідання людини про свої життєві події.

Таким чином ми підійшли до необхідності визначити поняття „життєва подія”.

Подія – це значущий для особистості випадок, епізод життя, який надовго запам’ятовується та приносить істотні зміни в її життя (в зовнішні умови життя, у внутрішній світ, стан здоров’я, взаємостосунки з оточуючими тощо) [8, с.120]. Подія розглядається як одиниця досвіду особистості. В.В.Нуркова виділяє два види подій: подію-випадок (момент життя) і подію-етап життя [7, с.61]. Проте частіше під подією розуміється другий її вид.

В. А. Роменець вважає, що подія (по-дія) є результатом вчинку. При цьому вчинок – це універсальний і єдиний у своєму роді спосіб існування людини у світі [3, с.34]. При звершенні події важливе значення має рефлексія. За В.А.Роменцем подія – це рефлексія рефлексії, яка виходить за межі суб’єктивності і показує втручання вчинкової акції в саму об’єктивну дійсність. Разом з перетворенням (змінюю) людини відбувається і зміна (перетворення) дійсності – уявне і реальне. [3, с.35].

В.В.Руднев відзначає важливі особливості події. На його думку, подія має місце, у таких випадках.

1. Той, з ким відбулася подія, повністю або частково під її впливом змінює своє життя. Таке розуміння події характерно для ХІХ століття.

2. Подія повинна обов’язково бути зафіксована, засвідчена і описана спостерігачем, який може співпадати або не співпадати з основним учасником події. Саме це є тим новим, що принесло ХХ століття у розуміння події [7, с.61]. Тобто подія тільки тоді може стати подією, коли вона описана як подія. Тільки опис

надає події цілісності, завершеності і визначеності.

Цей же автор виділяє умови, необхідні для того, щоб відбулася подія:

1. Вона відбувається з тим, кому притаманна антропоморфна свідомість.
2. Для того, щоб якийсь випадок став подією, вона повинна стати для особистості - носія події - чимось надзвичайним, таким, що значною мірою міняє її поведінку в контексті або усього життя, або ж якоїсь його частини. Подія завжди забарвлена модально, тобто змінює ставлення свідомості до світу.
3. Подія тільки тоді може стати подією, коли вона описана як подія. По суті подія - це значною мірою те ж саме, що й розповідь про неї, яка не має нічого спільного з фізичною дією. Тільки опис надає події цілісність, завершеність та визначеність [7, с.61].

Даний процес переведення події в особистісний досвід, осмислення та усвідомлення певного випадку як події відбувається у процесі *нарративізації*, в ході творення розповіді.

На думку М. М. Бахтіна подія (рос. со-бытие) – співбуття – це те, що збувається, і подія відбувається через взаємодію унікальних особистісних світів її учасників. Подія є діалогічною і постає як діалог або поліфонія смислів. Також Бахтін звертає увагу на те, що процес розповідання про подію також становить собою окрему подію. Тому в тексті розповіді про життєві події наявна двояка подієвість наративу. „Перед нами дві події, – писав М.М. Бахтін, – подія, про яку розказано у творі, і подія самої розповіді (у цій останній ми і самі беремо участь як слухачі-читачі); події ці відбуваються в різні часи (і є різними за тривалістю) і в різних місцях, і в той же час вони нерозривно об'єднані в єдиній, але складній події, яку ми можемо позначити як твір у його подієвій повноті” [2, с.403-404].

Основний матеріал та результати дослідження. Для більш детального вивчення психологічних особливостей відображення особистістю життєвих подій у наративі ми провели пробне емпіричне дослідження. В якості досліджуваних виступили студенти V курсу Ніжинського державного університету імені М.Гоголя.

Метою нашого дослідження стало вивчення психологічних особливостей відображення життєвих подій у наративах про них. Дослідження складалося з таких основних етапів.

На *першому* етапі ми дали завдання досліджуваним написати своє розуміння, уявлення про життєву подію. Завдання було сформульоване так: „Напишіть, як ви розумієте поняття „життєва подія”?”

На *другому* етапі досліджувані отримали завдання написати розповідь про будь-яку подію свого життя.

На *третьому* етапі потрібно було проаналізувати свою розповідь за наступними характеристиками.

1. Чому вами була обрана саме ця подія?
2. Що призвело до даної події?
3. Що ви відчуваєте по відношенню до даної події зараз?

Результати були проаналізовані за допомогою методу контент-аналізу.

Під час дослідження ми намагалися перевірити, чи відображаються уявлення про життєві події, когнітивні утворення досліджуваних у їхніх наративах про життєві події.

У першому завданні ми визначили розуміння досліджуваними життєвих подій з метою з'ясування основного смислового навантаження, яке вони вкладають у дане поняття і яке реалізують у завданні № 2 – в розповіді про свої життєві події. Ми припускаємо, що

Поняття життєвої події представлене у свідомості досліджуваних за допомогою таких конструктів: „зміни у житті”, „вплив на життя”, „вплив на психічний стан, емоційну сферу, внутрішній світ”, „має часовий відрізок”, „залишає спогади”, „викликає переживання”, „є значущою для самої особистості”, „має наслідки”, „є очікуваною / несподіваною” тощо.

З'ясувавши представленість у свідомості досліджуваних поняття життєва подія, їх індивідуальне, суб'єктивне розуміння даного конструкту, ми перейшли до аналізу наступного етапу дослідження – написання тексту - наративу про будь-яку подію свого життя.

Наратив про життєву подію досліджуваних ми проаналізували за допомогою методу контент-аналізу. У текстах досліджуваних про життєву подію ми виділили 101 лінгвістичну одиницю, що включаються у 8 смислових категорій. Узагальнені результати аналізу змісту наративів, виражені у смислових категоріях, частота і кількість лінгвістичних одиниць подані в таблиці.

Таблиця результатів контент-аналізу змісту наративів досліджуваних

№ досліджуваного		№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7	№8	№9	Сума лінгвістичних одиниць
Смислова категорія											
Відповідальність за подію	На себе	2			1	2	2	2	1	2	12
	На оточуючих		2	2						1	5
Емоційне забарвлення	Позитивне	1	2	2	1	3	1	2	1	4	18
	Негативне	3			4	2	3			1	13
Сфера життєдіяльності	Особиста	1	3	1	3		2	2		5	17
	Професійна	6		4		4		3	4	2	23
Ставлення до себе	Позитивне		1	1	1	1		1		2	7
	Негативне	2			2	1	2			1	8
Сума лінгвістичних одиниць		15	8	9	12	13	10	10	6	18	101

Як бачимо з таблиці, сутність і зміст розуміння життєвих подій у досліджуваних даної вибірки пов'язані в основному зі сферами професійної та міжособистісної взаємодії з деяким переважанням першої, в категорії емоційного забарвлення оповіді про життєву подію переважає позитивне, що може бути пов'язане на нашу думку з тим, що пам'ять узагальнює події минулого (П.Жане, Т.М.Титаренко), „редагує наші спогади, виходячи з вимог сьогодення, із необхідності мати певну індивідуальну історію, котра б не заважала формувати позитивне ставлення до себе” [6, с.179].

Третій етап дослідження мав на меті здійснення досліджуваними рефлексії своєї життєвої події та формулювання ними досвіду, отриманого в результаті даної події. Завдання дозволили досліджуваним осмислити свою життєву подію, включити її у контекст свого досвіду та життєвого шляху. У відповідях на завдання на даному етапі досліджувані формулювали основні життєві концепції,

пов'язані з даною подією, а також загальне ставлення особистості до свого життя і до самої себе.

Результати виконання другого етапу дослідження (зміст текстів-нарративів про життєву подію, основні категорії тощо) ми порівняли з результатами виконання завдань першого та третього етапів дослідження. Тобто уявлення, розуміння респондентами життєвої події (перший етап) ми порівнювали з текстами про життєву подію, а також з інтерпретаціями досліджуваними своїх текстів. Ми припустили, що знання, інформація про життєві події, представлені у свідомості респондентів, по відношенню до нарративу, розповіді про неї, становитимуть своєрідну „схему”, когнітивне утворення, що забезпечує розгортання та зміст процесу розповідання.

У когнітивній психології широко використовуються поняття перцептивна схема (У.Найссер), когнітивні репрезентації (Х.Томе), когнітивна схема [5], [1]. У психологічній герменевтиці використовуються поняття інтерпретаційна схема та нарративна схема [7, с.12]; [10, с.182].

Схема (з гр. вид, форма) визначається як спрощене зображення, викладення чогось у загальних, основних рисах.

Л. І.Анциферова розуміє під схемами організовані структури знань про світ і про себе [9, с.232]. С.Д.Максименко визначає когнітивну схему як наявність у свідомості якогось попереднього, первинного, базального досвіду для того, щоб будувати образ [4, с.206]. Представники когнітивної психології дотримуються думки про те, що в основі будь-яких знань особистості є певна когнітивна схема. Відповідно до функціонування когнітивних утворень, схем, зміст текстів-нарративів досліджуваних про життєву подію має відображати зміст вищезгаданих схем.

За допомогою нашого дослідження ми вирішили перевірити, чи реалізуються в розповідях досліджуваних їхні уявлення про життєві події (що виражаються в когнітивних схемах).

В результаті проведення даного дослідження з'ясувалося, що представленість у свідомості досліджуваних поняття „життєва подія” та наратив про свою життєву подію мають у даній вибірці наступні особливості.

По-перше, в результаті дослідження ми з'ясували, що когнітивні утворення (схеми) можуть реалізовуватися, відображатися у тексті-наративі про життєву подію.

По-друге, когнітивні схеми та наратив про життєві події можуть відрізнятися один від одного.

Відповідно до даних особливостей відображення життєвих подій у наративі ми поділили досліджуваних на дві групи. Першу групу склали досліджувані (11,1%), у яких наратив будується виключно за схемою уявлення про життєву подію. Текст розповіді містить такі ж основні пункти, смислові категорії, що заявлені у визначенні життєвої події, даному на початку (перший етап дослідження). У даної групи наратив будується за тим же змістом і послідовністю, що і визначення розуміння життєвої події.

Другу групу (88,8%) склали досліджувані, у яких когнітивні утворення, схеми життєвої події, та тексти про неї відрізняються, при цьому серед досліджуваних даної групи є й такі, у яких дана відмінність виражена досить яскраво. Знання про життєві події (розуміння, житейські поняття події) та опис безпосереднього досвіду переживання цих подій відрізняються за смисловим та емоційним наповненням, що відбивається у смислових категоріях та лінгвістичних одиницях наративів даних досліджуваних. Тобто на рівні поняття та в описі власного досвіду у даних досліджуваних спостерігаються суттєві відмінності. Можна сказати, що схема та елементи оповіді про життєвої події у такому випадку становлять собою своєрідну ієрархію, що будується на основі життєвого досвіду, реальних переживань, і включають в себе як елементи схеми, так і елементи життєвого досвіду. Це можна пояснити, на нашу думку, тим, що переживання та досвід особистості не завжди співвідносяться у свідомості з когнітивними утвореннями, схемами.

Досвід прийнято поділяти на *особистий* та *особистісний* [7]. Особистий досвід представлений у свідомості в образній формі або у формі переживання, а особистісний досвід є результатом осмислення та інтерпретації особистого досвіду. Особистість організовує та співвідносить свій досвід у вигляді наративів, у яких представлені внутрішні структури та емоційні стани оповідача [8, с.83].

Висновки. Подія як елемент життєвого досвіду може бути відображена та інтерпретована в тексті-наративі. Наративи про життєві події можуть будуватися на основі теоретичних та житейських знань про життєві події, когнітивних схем, а також на основі переживання та досвіду самої людини. Відповідно задеклароване, наявне у свідомості уявлення суб'єкта про певне явище не завжди включається в систему особистісного досвіду людини, в історію її життя, оскільки не завжди є пережитим, проінтерпретованим особистістю і становить собою особистий досвід. Різниця між особистим та особистісним досвідом полягає в тому, що останній є відрефлексований, структурований, інтегрований у структури особистості. „Для того, щоб досвід був інтегрований особистістю, перетворений у структури її свідомості, цей досвід має бути осмислений та проінтерпретований, тобто тим чи іншим чином структурований особистістю” [7, с.60]. Інтеграція та структурування досвіду відбувається в процесі наративізації життєвих подій, тобто оповідання життєвих історій.

Теоретичні та житейські знання особистості про ті чи явища, які не є проінтерпретовані, включені в історію життя, осмислені (яким не надано смислу), не включаються в особистісний досвід і відповідно не ієрархізуються в особистості. Натомість події, які були відрефлексовані, проінтерпретовані, включені в контекст життєвої історії та життєвого наративу, включаються в структуру переживань особистості, яка визначає особливості функціонування та формулювання розповідей про життя особистості. Відповідно особистісний досвід, переживання особистості становлять собою своєрідну імпліцитну схему створення та породження наративів особистості про своє життя.

Література

1. Анцыферова Л. И. Психология повседневности: жизненный мир личности и „техники” ее бытия. // Психологический журнал. – 1993. Том 14. – №2
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975
3. Людина. Суб’єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії. / За заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006.
4. Максименко С.Д. Генезис существования личности. – К.: Изд-во ООО „КММ”, 2006.
5. Найссер У. Познание и реальность. Смысл и принципы когнитивной психологии. – М.: „Прогресс”, 1981.
6. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін. – К.: Либідь, 2001.
7. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В.Чепелевої. – К.: Міленіум, 2004.
8. Психология личности: Словарь-справочник / Под. ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001
9. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003.
10. Чепелева Н. В. Теоретические основы психологической герменевтики. // Особистість в психологічних дослідженнях. Тексти / Упорядники С.Д.Максименко, М.В.Папуча; За заг. ред. С.Д.Максименка. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2005. – С. 178-183.

В статье рассматриваются психологические особенности отражения представлений личности о жизненных событиях в текстах-нарративах. Проведено эмпирическое исследование интерпретации личностью жизненных событий. С помощью метода контент-анализ выявлено, что интерпретация личностью жизненных событий может опираться на интерпретационные схемы личности, а также на опыт собственных переживаний этих событий.